

GAZDA KLÁRA

A SEPSISZENTGYÖRGYI SZÉKELY MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYA

A tudományos kutatás jelentős centrumai közé tartozó nagyobb múzeumok feladatköre rendkívül sokrétű. Tudományosan összeállított terv alapján gyűjtik, konzerválják, őrzik a múzeum profiljának megfelelő tárgyi dokumentumokat, szakleltárakban, leíró cédulákon rögzítik azok minden ismert és kikutatható adatát (mint eredetük, készítőjük, anyaguk, technikájuk, formájuk, rendeltetésük stb); tárgymutató és lelőhely szerinti cédulakatalógusok szerkesztésével áttekinthetőbbé teszik a meghatározott rendszer szerint csoportosított gyűjteményeket; a megjelent szakirodalom folyamatos beszerzésével, szöveges-rajzos, fényképfelvételes adattárak összeállításával dokumentációs központként biztosítják a kutatómunka feltételeit.

A gyűjtemények őrzésével és a kutatás szolgálatába állításával kapcsolatos feladatok mellett a nagyobb múzeumok összefogják, módszertani útmutatásokkal, kérdőívekkel látják el a körzetükben tevékenykedő önkéntes gyűjtőket, számba veszik, értékelik eredményeiket, kiadványaikban megjelentetik a sikerültebb adatközléseket és feldolgozó jellegű munkákat. A múzeum másik fő feladatköre a közművelődéssel kapcsolatos. Ezt szolgálják a kiállítások, tudományterjesztő előadásorozatok, a népszerűsítő jellegű újságcikkek. Az iskolákkal fenntartott kapcsolatok új kutató nemzedékek neveléséhez járulnak hozzá.

A modern muzeológia irányelvei szerint mindezek a korszerű múzeum feladatkörébe tartoznak.

*

Egyik legnagyobb múltra visszatekintő ilyen kulturális intézményünk az 1879-ben alapított sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum. A múzeum alapszabályzatában kutatási területül a Székelyföldet, tehát a hajdani Háromszéket, Csíkot, Udvarhelyszéket és Marosszéket jelölte meg, tárgyául pedig „a székely nép múltjának és jelenének előtűntetését”. Noha a múzeum egyes részlegei — régészet, történelem, néprajz, természetrajz, képtár, könyv- és levéltár — az idők viszontagságai során meglehetősen küzdelmes utat bejárva fejlődtek, sokoldalú hivatását többé-kevésbé sikeresen töltötte és tölti be intézményünk.

Legtöbb megpróbáltatással, egészen a gyűjtemény egy részének végzetes pusztulásáig, a néprajzi osztálynak kellett megküzdenie. Fejlődéstörténetének ismerete egyrészt magyarázatul szolgál mai állapotára nézve, másrészt tanulságos nemcsak további célkitűzései kialakításában, hanem más gyűjtemények szervezése szempontjából is.

Az alapleltárban megjelölt 8779 tárgy közt, amelyeket imecsfalvi Cserey Jánosné a múlt század második felének közhangulatára jel-

lemző öntudatra ébresztés lelkes szándékával, „hogy népe haladásának tért nyisson, és művelődésének segédkezet nyújtson”, hozott össze, kevésnek volt néprajzi értéke. Csereyné érdeklődése elsősorban nemesi családok műkincseire, ereklyéire, régiségeire terjedt ki.

A népművészet „gyöngyszemeinek” összegyűjtésére Nagy Géza igazgató-múzeumőr (1881—1889) hívta fel az ajándékozók figyelmét (akik közt, 1905-ben bekövetkezett haláláig, ugyancsak Csereyné járt elől jó példával), olyan sikerrel, hogy az 1890-es múzeumi értesítőben már gazdag „ipari és néprajzi osztályról” számolhatott be: 382 „szövetnemű tárgy”-ról (köztük 243 db hímzés), XVIII. századi viseletelemekről, több mint 350 régi székely cserépedényről és 161 díszített fatárgyról. A vásárlásra fordítható csekély pénzösszeget nyolc akkor még működő székely és csángó fazekasközpont termékeinek megszerzésére fordította, nagymértékben megkönnyítve a kerámia-kutatók dolgát.

A századelő gyors ütemben fejlődő néprajztudományában és muzeológiájában jártasságra szert tevő László Ferenc múzeumőri tevékenységét (1901—1925) a gyűjtemények áttanulmányozásával kezdte. Ennek során megállapította, hogy az etnográfiai osztálynak a többihez képest „nagy hézagai vannak, melyeket egyes értékesebb tárgyak nem tölthetnek be”, éppen ezért „rendszeres és öntudatos munkával” látott „szervezettebbé tételéhez”. A népművészeti értékű tárgyak további gyűjtése mellett elsősorban a kollekciók tematikai szélesítését tűzte ki célul. Nagy súlyt helyezett a foglalkozások (halászat, földművelés, állattenyésztés, szövés-fonás, kismesterségek) eszközanyagára, valamint a „népéleti” (játék, fejfa) és népviseleti tárgyak beszerzésére. Nem kerülték el figyelmét a tárgyi anyag nemzetiségi és társadalmi vonatkozásai sem. Érdeklődött a román népi kultúra dokumentumai, valamint a paraszti és kisnemesi lakberendezési tárgyak iránt is. Másrészt az eddig főleg Orbai székre korlátozódó gyűjteményt tervszerű munkával a székelység más tájegységeinek — Erdővidék, Homoródmente, Nagy-Küküllővölgye, Nyikómente, Sóvidék, Alcsík, Gyimes, Felcsík, Gyergyó vidéke, Alsó-Háromszék stb. — átfésülésével gyarapította. Munkatársai közül Zayzon Ferenc és Roediger Lajos, valamint Balázs Márton külső munkatársak gyarapították jelentős mértékben a múzeum néprajzi anyagát (Balázs Márton például mintegy 1200 tárggyal). Egyes régiségkereskedők kollekciói — így pl. Resch Adolf 150 darabból álló háromszéki kályhacsempe-sorozata — népművészeti kiállítások alkalmával kerültek múzeumi tulajdonba.

Az első világháború egyelőre véget vetett a nagyarányú fellendülésnek. A 20-as évek gyarapodási jegyzékei csak diákok adományairól és a Daday Vilmos igazgató hagyatékából származó bokálygyűjteményről számolnak be. Tervszerűségről tehát ekkor nem lehetett szó. 1929-ben Csutak Vilmos ismételten egyik „legsürgősebb és legfontosabb feladatul” jelölte meg a rendszeres néprajzi gyűjtőtevékenységet. A néprajzi osztály szerény költségvetését azonban a 30-as években felemésztette az országos szinten elsőként elindított szabad-

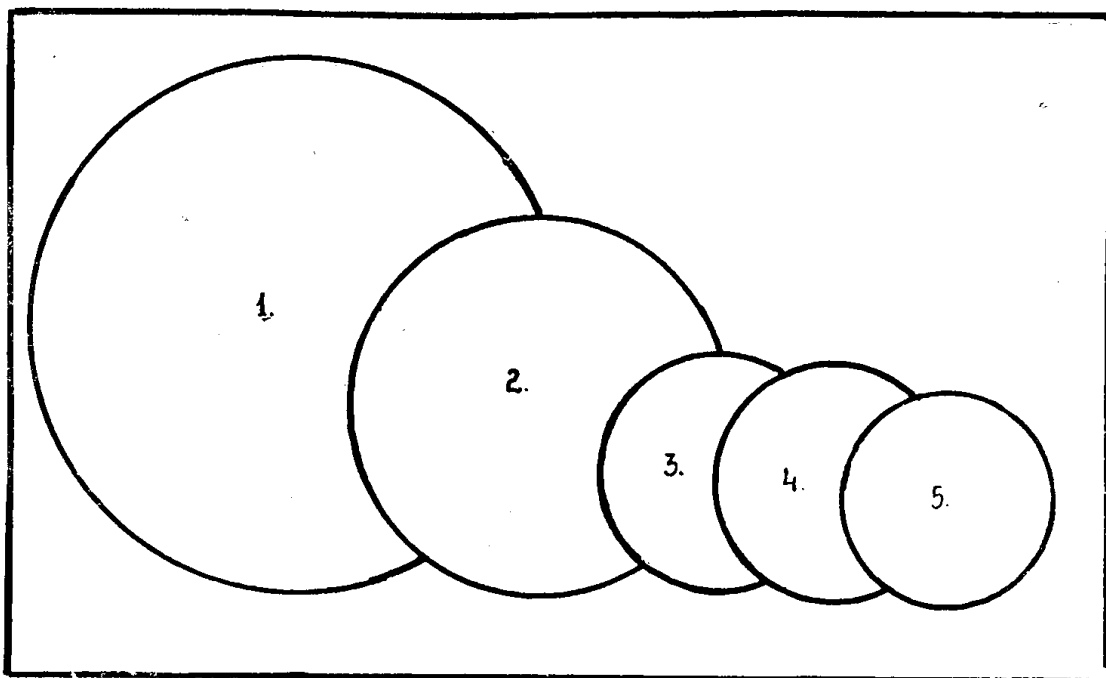
téri részleg szervezése, mindenekelőtt egy csíkmenasági ház megszerzése, felépítése és berendezése a múzeum telkén.

További fellendülést hozott Herepei János igazgató korszaka (1938—45), mikor is a gyűjteménybe került a magyarhermányi fazekaság egész eszköztára és termékei, a fülei vashámor készítményei, egy kisbaconi esztana majdnem teljes leltára, továbbá egy sepsiszentkirályi gyűjtés gazdag tárgyi anyaga és Barabás Samu levéltári kutató népművészeti gyűjteménye. Annál szomorúbb volt e korszak vége: 1944 nyarán felső parancsra 54 ládába csomagolva „elmenekíteték”, egyebek mellett, a néprajzi gyűjtemény legértékesebb darabjait, köztük 361 varrottast, 168 díszített fatárgyat, 22 karcolt díszű kéregedényt, 46 viseletdarabot, 73 cserépedényt, 10 évszamos löportartó szarut és 16 óntárgyat, jobbra mind régi évszamos és feliratos tárgyakat. Mivel a vagon utközben bombatalálat érte, majdnem a teljes textilanyag (egy 156 darabból álló homoródszentmártoni szöttes, egy 331 darabból álló varrottas kollekció), valamint a halászati gyűjtemény jelentős része elpusztult és még több más tárgy is hasonló sorsra jutott.

A csapást a múzeum a mai napig nem tudta egészen kiheverni. Eleinte nem is próbálta. Később a néprajzi osztály megszűnik, s gyűjteményeit a történelmi osztályba sorolják. A gyűjtőtevékenység is ennek megfelelően háttérbe szorul. Új lendületet csupán a 60-as évek második felétől kapott, amióta az újjáalakult osztályon külön muzeológus tevékenykedik. Az utóbbi négy évben néprajzitárgy-vásárlásra már 170 ezer lej fordíthatunk, ami azonban még mindig csak az indulást jelzi. Az 1944-es veszteség részleteiben nem pótolható. Háromszéki varrottas gyűjteményt összeállítani ma már aligha lehet, viszont más hiányok pótlása még mindig lehetséges. Jelenlegi népi szöttes- és öltözetgyűjteményünk anyaga majdnem kizárólag az 1969—1972-es években került a múzeumba. Ez utóbbit egészíti ki a *Jóbarát* c. folyóirat országos gyűjtőpályázataiból származó, egész Erdély területére kiterjedő miniatűr férfi és női népviseleti anyag. Ugyancsak e gyermekfolyóirat által meghirdetett pályázat eredménye a múzeum néprajzi osztálya 4000 tárgyból álló értékes gyermekjáték-gyűjteménye. Néprajzi gyűjteményünk jelenlegi struktúráját grafikonokon szemléltetjük (1—5. sz. ábra).

A múzeum néprajzi osztályának egyik legértékesebb gyűjteménye a kerámia kollekció. A tárgyak, főleg a kályhacsempék közt szép számmal vannak XVII—XVIII. századi évszamos, feliratos darabok is, hogy a nagyszámú XIX. századi keltezettekről ne is beszéljünk. Ilyen felirat pl. 1776-ból „Bedő Istvánnak-kálnoki fazekas” (csempe), vagy 1795-ből „Molnár Mikháel vivát jó bor” (kancsó). E gyűjteményben szép számmal vannak képviselve a hajdani székely és csángó fazekasközpontok, Barcaújfalutól Gorzafalváig, Makfalvától Küsmödön, Korondon át Csíkmadarasig, Kézdivásárhelyig.

Legrégibb évszamos faragott fatárgyaink az 1609-ből, 1647-ből és 1664-ből datált ajtószemöldökfák Kőrispatakról és Dálnokról; az 1700-

1. ábra. A néprajzi gyűjtemény tematikai csoportjai

1) Szokások; 2) Kerámia; 3) Foglalkozások; 4) Textil, népviselet; 5) Lakás, táplálkozás.

(A körök területe arányos a szakcsoportokat alkotó tárgyak számával.)

as években keményfából faragott tárgyak mellé (pl. pad 1743-ból, kapu Dálnokról 1733-ból, Csíkmenaságról 1761-ből, Martonfalváról 1778-ból, sőtartó Csehétfalváról 1738-ból, ácsolt láda 1774-ből stb.) felsorakoznak a régi datált festett bútorok (1750, 1776, 1781, 1782 stb. évszámokkal). Vannak Kézdivásárhelyen, Vargyason, Köhalomban, Brassóban, Hétfaluban és Csíkmadarason festett bútoraink, és van nagyon sok olyan, amelynek készítési helye még tisztázatlan. A magyar népi bútorművesség tanulmányozásában értékes dokumentumokként tekintendők a magyarhermányi évszámos virágdíszes szuszékaink.

A textilgyűjtemény régi megmaradt darabjai XVII—XIX. századi reneszánsz virágornamentikájú ún. úrihímzések, festékes szőnyegek és szedetttesek (egyiken „Caterina Markus in Anno 1795 Die 4 Mayus” felirat).

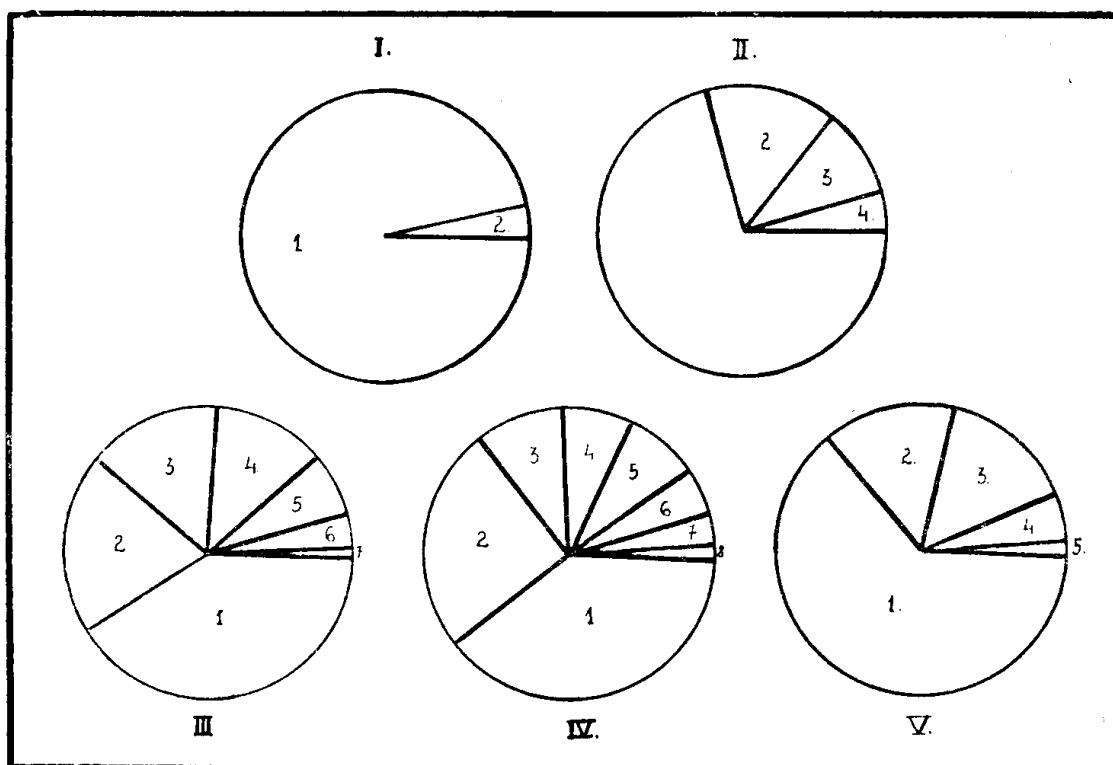
A népi mesterségek gyűjtemény — egyebek közt — egy majdnem teljes szitaszövő műhellyel rendelkezik (Csomakőrösről).

*

Közelebbi terveink a gyűjtemények közti aránytalanságok kiegyenlítyezésére, illetve a gyengén képviselt tárgycsoportok fejlesztésére, egyes elhanyagolt tájak, falucsoportok jobb képviselésére irányulnak. Nem veszítjük szem elől az alapszabály meghatározta gyűjtőterület

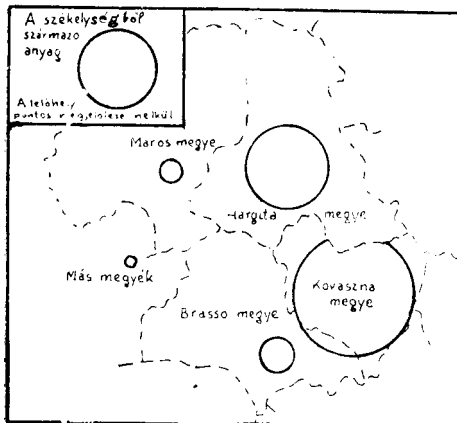
egyetlen tájegységét sem, s ugyanakkor az eddiginél nagyobb hangsúlyt kap egyes román lakosságú falucsoport megismerése, kutatása is. (Erre külön szakemberünk van.) Ugyanakkor — távlatilag — szeretnők a néprajztudomány segítségére hívni a régészeti kutatást: ásatások során feltárni az Orbán Balázs feltérképezte közép- és újkori pusztafalukat, ezzel is kitágítva néprajzi gyűjteményeink időbeli határait. A haladó népi hagyományok jelentős dokumentumainak konzerválójaként egyben a tömegnevelés hatásos eszköze lenne egy modern igényességgel szervezett szabadtéri részleg. Ebben az irányban a kezdő lépéseken már túl vagyunk: elkészült a forgatókönyv (tematika), helyszínrajz és távlati fejlesztési terv, megvásároltunk néhány XVIII. századi házat és foglalkozunk berendezésükkel.

A szabadtéri részleg megvalósítása esetén, egyebek mellett, gyűjteményeink elhelyezése tekintetében is sok minden megoldódik. A múzeum kezdettől helyproblémákkal küzd. Az imecsfalvi kúriából a Székely Mikó Kollégium négy termébe és folyosójára szállított anya-

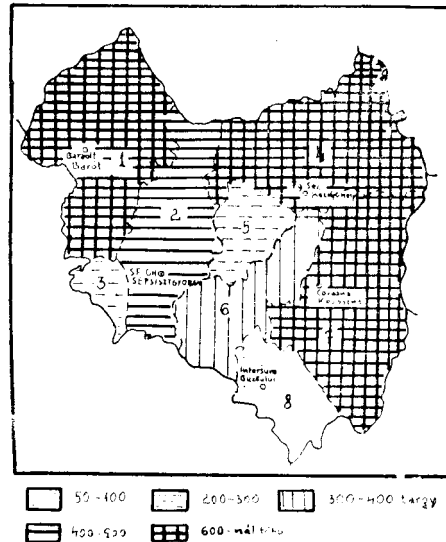
2. ábra. A tematikai csoportok további megoszlása

I. *Szokások*: 1) játék; 2) egyéb (fejfák, írott tojások stb.). II. *Kerámia*: 1) díszedények; 2) kályhacsempék; 3) használati edények; 4) új kerámia. III. *Foglalkozások*: 1) szövés, fonás; 2) mesterségek; 3) földművelés; 4) állattartás; 5) halászat; 6) vadászat; 7) gyűjtögetés, méhészkedés. IV. *Textil, népviselet*: 1) miniatűr népviseleti kollekción; 2) lakás, textil szőttanyag; 3) varrottások; 4) felsőruhák; 5) fejrevalók; 6) csecsemőkelengye és gyermekruhák; 7) alsóruhák; 8) lábbelik, téli ruhadarabok. V. *Lakás, táplálkozás*: 1) edények, háztartási eszközök (fa és vas); 2) bútortart; 3) tűzhely, világítás; 4) építészet; 5) utenciliumok.

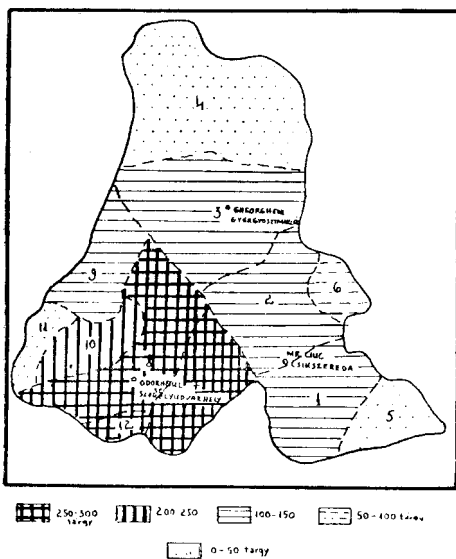
3. ábra. A néprajzi gyűjtemény anyagának területi megoszlása

(A játék- és miniatűr népviseleti kollekcó kivételével)

4. ábra. A Kovászna megyéből származó néprajzi tárgyak mennyiségi megoszlása tájegységenként

1) Erdővidéki 2) Olt völgye; 3) Előpatak, Árapatak, Erősd, Hidvég; 4) Felsőháromszék; 5) Feketeügy—Olt köze; 6) Feketeügy mente; 7) Havasalji falvak; 8) Bodza vidéke. Megjegyzés: Legtöbb tárgy Gelenccéről (191), Felsőrákosról (184), Kovásznáról (157), Torjáról (150), Kisbaconból (146), Magyarhermányból (133), Árapatakról (92) származik.

5. ábra. Harghita megyéből származó tárgyak mennyiségi megoszlása tájegységenként

1) Alcsík; 2) Felcsík; 3) Gyergyó vidéke; 4) Maroshévíz vidéke; 5) Kászon; 6) Gyimes; 7) Homoródmente; 8) Nagy-Küküllő mente; 9) Sóvidék; 10) Nyikó- és Gagymente; 11) Küsmödmente és „Pártium”; 12) Déli falvak.

got a gyarapodás során beálló helyszűke, majd a közbejött építkezések miatt gyakran kellett ládába süllyeszteni, költöztetni. Az 1912-ben Kós Károly tervei szerint felépült díszes épület csak rövid ideig bizonyult tágasnak. Részben ennek, részben az elavult bútornak tulajdonítható, hogy raktáraink nem ütik meg a korszerűség mércéjét. Az épület bővítése (új szárny) és bútorterveink kivitelezése már csak idő kérdése ugyan, de még ezzel sem oldódik meg teljességében minden probléma.

A tárgyak fertőtlenítése, tisztítása, konzerválása modern felszerelésű laboratórium híján még a hagyományos módszerekkel történik.

A múzeumnak tudományos dokumentációs központtá avatása már Nagy Gézának is fő törekvése volt. 1880-tól napjainkig több-kevesebb rendszerességgel kerültek be a megjelent szakkönyvek és folyóiratok, köztük néprajziak is. A könyvtár Domján István (1890—1900) és Csutak Vilmos (1900—1937) munkakörébe tartozott, s rendezése ma is folyamatban van. A történeti-néprajzi vonatkozásban is gazdag levéltári anyag egy része 1945-ben megsemmisült, másik része pedig átkerült a Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltárba. Ezek mellett néprajzi dokumentációról egyrészt a tárgyak nyilvántartása, másrészt az adattár kapcsán beszélhetünk. Az első húsz év leltárai (beszerzési naplói) beérkezési sorrendben regisztrálják a különböző részlegekhez tartozó tárgyakat, ami nagyban megnehezíti a tájékozódást. Végre László Ferenc osztályonként külön leltárkönyveket nyitott, ezeken belül a szakcsoportonkénti leltározást azonban már nem tudta következetesen végigvinni. A tárgyak eredetére és használatára vonatkozó bejegyzések ekkor még mindig eléggé hiányosak, viszont elkészítette a tárgykörönkénti és topográfiai struktúra szerinti cédulakatalógusokat (1913), miáltal áttekinthetővé tette az egész hatalmas gyűjteményt. Balassa Iván (1942—43) pedig hozzáfogott a kerámiagyűjtemény leíró szakcéduláinak kitöltéséhez.

Mai leltározási módszerünk a minél teljesebb dokumentációra törekszik. Adósok vagyunk azonban még egy új szakosított leltár elkészítésével. A leíró cédulák (RSZK Népművészeti Múzeuma által szerkesztett típus) napról napra gyarapodnak. A néprajzi adattár megteremtése ugyancsak még László Ferenc nevéhez fűződik, aki 1901-től vásárolt néprajzi témájú fényképeket, festményeket, tusrajzokat, akvarelleket Varga Nándor Lajostól, Balázs Mártontól, Haáz F. Rezsőtől és másoktól. A közben többszörösére gyarapodott fototéka rendezése folyamatban van. A rajzok és festmények viszont elpusztultak, vagy elkallódtak. A kéziratos gyűjtések és a helyi sajtóban megjelent adatközlések adattárunk külön csoportjaként gyarapszik, rendszerezése napi feladataink közé tartozik.

A tudományos kutatás feltételeit megteremtve a múzeum gyűjteményei kezdettől nyitva álltak a kutatók előtt. Olyan neves néprajztudósok fordultak meg itt, mint Orbán Balázs, Viski Károly, Jankó János (1901), Seemayer Wilibald (1904, 1909), Sztripszky-Mikes Hiador (1913), Herrmann Antal (1926), s azóta is számos más magyar, román,

szász s külföldi szakember. Huszka József a varrottasokat, Malonyay Dezső pedig az egész népművészeti gyűjteményt tanulmányozta.

Malonyay 47 fényképfelvétele, valamint az itt készített rajzok *A Magyar Nép Művészete* II. kötetének (1909) úgyszólván törzsanyagát teszik, s ugyanakkor a múzeum néprajzi anyagának is legteljesebb bemutatói a mai napig. S annál jelentősebbek, mivel sok, időközben elpusztult tárgyat örökítenek meg. Egyes tárgycsoportokat bemutató és elemző írások jelentek meg az *Értesítő* 1890—1914 közötti számaiban, a múzeum 1929-ben megjelent *Emlékkönyvében*, az 1954. évi *Évkönyvben*, majd az 1969-től megjelenő *Alutában* (varrottasokról, csempékről stb). A múzeum néprajzi gyűjteményeit népszerűsítik a kiállítás-kalauzok, egyes kutatók és muzeológusok, valamint újságírók lapokban, folyóiratokban és más kiadványokban közölt írásai.

A múzeum kiadványaiban helyet adott az önkéntes és hivatásos gyűjtők adatközlő és elemző írásainak. Huszka József és Balázs Márton tanulmányai az SZNM *Értesítőjében* láttak napvilágot. Az 1929-es jubileumi *Emlékkönyv* olyan neves kutatók, mint Viski Károly, Kodály Zoltán, Solymossy Sándor, Cs. Sebestyén Károly néprajzi munkái mellett helyi kutatóknak — Haáz F. Rezső, Roediger Lajos — is helyet adott. Itt jelent meg a Székelyföldre vonatkozó néprajzi bibliográfia is. A Székely Múzeum által tervezett füzetsorozatból sajnos csak egy néprajzi tárgyú jelent meg, József Dezső: *A nyikómenti gyermek magakészítette játéka* címmel (1943). Újabb publikációinkban, az *Aluta* köteteiben egyre megfelelőbb arányban és kellő súllyal jelentkezik a néprajz. Az 1954-es *Évkönyv*, az 1969-es *Aluta* négy-négy néprajzi írással szemben az 1970. évi *Alutában* már 17 néprajzi vonatkozású dolgozat jelent meg, többek közt dr. Kós Károly, dr. Molnár István, Vámszer Géza és mások közreműködésével.

*

A néprajzi osztály tömegnevelő szerepét elsősorban kiállítások rendezésével igyekezett betölteni. Saját kiállítóhelyiség híján először házon és városon kívül, résztvevőként szerepelt kiállításokon (1886-ban Budapesten, 1900-ban Párizsban, 1903-ban Kassán), majd 1905-ben és 1907-ben Sepsiszentgyörgyön „nevezett be” hasonló akciókba, egyre több tárggyal. Saját otthonában, a múzeum székházában csupán az első világháborútól kezdve szerepelt kiállítással. Majd 1925-ben Genfben, 1927-ben Berlinben mutatta be a múzeum néprajzi anyagát. További kisebb jelentőségű bemutatók után 1954-ben a történeti osztály kiállítási részlegébe sorolva kerültek ki néprajzi tárgyak. Végre 1967-től három teremben önálló néprajzi kiállítás létesült, 1969-ben népművészeti, 1970-ben népviseleti, 1972-ben pedig népi gyermekjáték témakörrel. Közben elkészült a néprajzi alapkiállítás forgatókönyve, és folynak a rendezéssel kapcsolatos előmunkálatok.

A közművelődéshez kapcsolódó tevékenység más módjai a szabadegyetemi és ismeretterjesztő előadások, valamint a népszerűsítő újságcikkek. Kiemelkedő és követendő korszak volt ebből a szempont-

ból az 1947—50 közötti periódus. Hasonló törekvéseink ma is vannak, részben sikerrel, részben még sok kívánnivalóval.

Története során a Székely Múzeum mindig szoros kapcsolatban állott a tanuló ifjúsággal. 1880-tól 1945-ig a múzeum bizonyos tekintetben a Székely Mikó Kollégium gondnoksága alá tartozott; a gyűjtemény sokáig ott kapott helyet, a múzeumőrök pedig a tanárok közül kerültek ki. Így természetes, hogy az adományozók, gyűjtők sorában állandó jelleggel szerepeltek diákok. Részt vettek kutató-utakon, segítettek a gyűjtemények raktározásában, rendszerezésében, külön órákat hallgattak kiállításokon. Így nem véletlenül nevelődtek ki olyan fiatal tudományos kutatók, mint a néprajzos Kós Károly, a bibliológus Debreczi Sándor, a régész Székely Zoltán és többen mások. E hagyományokkal ma sem szakítottunk. Próbálkoztunk múzeumbarátok körének szervezésével, pionírexpedíciók résztvevőinek felkészítésével és irányításával, osztályfőnöki órák tartásával stb. Másrészt a tanulók csoportos és egyéni látogatásai kiállításainkon állandó jelenségek.

A korszerű követelmények ismeretében a Sepsiszentgyörgyi Múzeum úgy töltheti be igazán hivatását, ha átmenti hagyományaiból mindazt, ami pozitív és előremutató volt és következetesen fejleszti tovább.